

Kat

Het katholieke geloof
in de Lage Landen

Een rondleiding

h

■ Jan-Jaap
van Peperstraten

iek

Jan-Jaap van Peperstraten

Katholiek

Het katholieke geloof
in de Lage Landen

Een rondleiding

Deel I

**De Bijbelse
tijden**

Hoofdstuk 1

Hoe het begon

1.1. Inleiding

Vroeger was ze alom aanwezig. Daarna is ze verguisd, doodverklaard en soms volledig onzichtbaar geworden: de Katholieke Kerk in Nederland kent haar ups en downs. Ze heeft gouden tijden gekend en rampzalige dieptepunten. Op dit moment wijst de wijzer van de barometer naar een onrustige tijd, maar in het licht van de eeuwigheid is ook dat maar een momentopname. De tijden kunnen goed of slecht zijn: ze blijven zelden zoals ze zijn. Dat kan ook niet anders, want de kerk is niet grondvest in de tijd, maar vanuit de eeuwigheid bij God.

Het verhaal van de Katholieke Kerk – in Nederland en daarbuiten – begint dus ook vanuit die eeuwigheid. Alles begint bij God. En God is buiten alle plaats en tijd. Hij is er altijd geweest en zal er altijd zijn. God is volledig volmaakt. Alles op aarde heeft zijn gebrek, maar in God is geen tekortkoming te vinden. Volledig goed, almachtig en alwetend, had Hij rustig in de eeuwigheid kunnen blijven zonder iets tekort te komen.

In het begin van het Evangelie van Johannes, een van de belangrijkste teksten over het leven en de boodschap van Jezus, lezen we echter dat God nooit naar binnen gericht is. Hij wil zich mee-delen.

In het begin was het Woord en het woord was bij God en het Woord was God. Dit was in het begin bij God. Alles is door Hem geworden en zonder Hem is niets geworden van wat geworden is. In Hem was leven, en dat leven was het licht der mensen. En het licht schijnt in de duisternis maar de duisternis nam het niet aan. (Joh. 1:1-3)

God heeft een Woord te spreken. God kiest ervoor om zich *naar buiten te richten*. Hij schept het universum met eindeloos veel prachtige dingen. Zo kan er leven ontstaan. Uiteindelijk zijn er dan mensen, met wie Hij een relatie kan aangaan. God doet dit niet vanuit een logische noodzakelijkheid, alsof Hij geen keus heeft. Hij kiest hier in vrijheid voor, Hij doet dit uit liefde. Liefde is nooit afgedwongen, of het resultaat van een onontkoombaar proces. Mensen houden van elkaar omdat ze hun banden in vrijheid onderhouden en versterken. Met God is het niet anders.

We zien dit al in God zelf. Wij geloven niet dat God een eenzame grootheid is, die op oneindige afstand van ons staat. Door de eeuwen heen hebben we God uiteindelijk leren kennen als Drie-eenheid. Hij is Vader, Zoon en Heilige Geest. Op wat dit allemaal precies betekent, zullen we later ingaan. Voor nu is het belangrijk om te benadrukken dat het in het wezen van God zelf zit om *gemeenschap* te zijn, en *verbinding na te streven*. De schepping komt voort uit datzelfde wezen en diezelfde wil.

In Genesis 1¹ lezen we een prachtige dichterlijke opsomming over hoe de wereld dan tot stand komt. Duister en licht, water en hemel, zee en land worden van elkaar gescheiden, zodat er ruimte komt voor planten, dieren, vogels en uiteindelijk mensen. En Hij schept de mensen *naar zijn beeld en gelijkenis*. Dat betekent zoveel als: ze kunnen in een unieke relatie met God staan, anders dan stenen, planten of dieren.

Maar bij het verhaal over de eerste mensen gaat er al gauw wat mis. De eerste mensen, Adam en Eva, willen de door God gestelde grenzen niet aanvaarden. Ze gaan hun eigen weg en moeten de paradijselijke tuin verlaten die voor hen was aangelegd. Dit betekent dat er een scheur ontstaat in de relatie tussen de mensen en God. Deze zal weer worden hersteld, maar daar zal lange tijd overheen moeten gaan. Mensen dragen vanaf het vroegste begin een gebrokenheid met zich mee. Wat ze zich voornemen is vaak niet wat goed voor hen is, en het goede dat zij willen doen komt niet tot stand of verandert zelfs in iets slechts.

¹ De katholieke kerk heeft net zoals veel andere kerkelijke gemeenschappen niet de neiging om Genesis 1 te lezen als een natuurwetenschappelijk verslag dat zes dagen van precies 24 uur beslaat.

Het bijzondere is nu dat God dan niet zegt dat Hij zich van iedereen afwendt, maar altijd op zoek blijft gaan naar de mensen. Met de breuk in de Tuin van Eden begint het verhaal nog maar. God roept mensen die aan de oorsprong zullen staan voor het volk dat Hij om zich heen zal verzamelen.

1.2. Schepping en relationaliteit

De schepping staat niet op zichzelf. Zij vindt haar grondslag in God. God staat echter niet als een vreemde tegenover de schepping. Hij is niet iemand die zich niet meer met het wereldgebeuren bemoeit als de grote kosmische machine eenmaal in gang is gezet. De oude Grieken hadden al het idee dat er uiteindelijk één godheid moest zijn, maar konden zich niet voorstellen dat deze godheid wezenlijk gericht was op de mensen. De éne god, dachten zijn, is uiteindelijk zó verheven dat je daar als mens geen relatie mee kán hebben. Die godheid staat daar boven, was het idee, en de mensheid is daar te onbeduidend voor. Je kan hooguit *verheven gedachten* hebben over zo'n edele godheid, en dat maakt jou dan hopelijk tot een beter mens. Dan kun je toch ook niets meekrijgen van de goddelijke inzichten.

Ook in de moderne tijd komen zulke gedachten nog voor. In de zeventiende eeuw ontstond het idee van het *deïsme*: God had dan wel het universum geschapen en alles wat zich daarin bevindt, maar was na de schepping er niet meer bij betrokken. Hij werd gezien als de klokkenmaker die het mechaniek van onze werkelijkheid in beweging heeft gezet: en dat is het dan.

Het christendom – en daarmee het katholicisme – heeft een radicaal andere kijk op de relatie tussen God en mens. Vanaf het vroegste begin gaat God een relatie aan met zijn schepping, en met de mensen in het bijzonder. Het doel van de schepping is *relationaliteit*. Mensen zijn geroepen om zowel vreugdevol met elkaar samen te leven als een diepe relatie met God te hebben. Die twee soorten relaties kunnen uiteindelijk niet zonder elkaar. God is de bron is van ons gemeenschappelijke bestaan. Mensen zijn gemaakt naar Gods beeld (Genesis 1:27), dat wil zeggen: zijn in staat relaties aan te gaan vanuit het diepste van hun wezen.

Elke relatie, of dat nu tussen mensen is, of tussen God en de mens, kan alleen *in vrijheid* bestaan. Je kan iemand niet dwingen om met jou een gemeenschap te vormen. Je kan mensen wel samen opsluiten, maar dan vormen ze nog geen gemeenschap. Zo kan er ook pas een gemeenschap zijn tussen God en mens als de mens zich vrijwillig tot God richt. Als de mens zich afwendt van God en zijn naaste, de opdracht om samen te leven naast zich neerlegt, opent dat dan ook een doodlopende weg. Die weg zal blijven doodlopen tot de mens zich omkeert, 'be-keert', tot God.

Dit zien we al terug in de eerste verhalen die in de Bijbel staan: de verhalen over de schepping van de aarde en de eerste mensen. In de Katholieke Kerk lezen we deze verhalen als een symbolische² weergave van de verhouding tussen God en de mensen. Het zijn niet zomaar verhalen van lang geleden, maar verhalen die wezenlijke waarheden over God en de mens doorgeven.

De mens wordt niet geschapen om alleen te zijn. Adam wordt samen met Eva geschapen, zodat zij samen mens kunnen zijn. Zij leven in de Tuin van Eden, een paradijselijke plek waar ze in volledige vrijheid in gemeenschap met God kunnen leven. Dit gaat eerst goed, totdat er iets heel ernstigs gebeurt. Verleid door een mysterieus kwaad van buitenaf eten Eva en Adam van de boom van de kennis van goed en kwaad. Die kennis ontnemt hun hun onschuld en beëindigt de oorspronkelijke samenleving. Ze moeten uit het paradijs vertrekken en de pijn en moeite van het leven aangaan.

In zekere zin is het verhaal van de zondeval het verhaal over de kindheid, de puberteit de beginnende volwassenheid van alle mensen. Als kinderen leven we in onschuld. De kindertijd kan een soort paradijs zijn waar je in eenvoudige liefde kan samenzijn. Er wordt (hopelijk) goed voor je gezorgd. Uiteindelijk breekt de puberteit aan waar je grenzen opzoekt en overschrijdt. Dit loopt niet altijd goed af, maar het is wel een noodzakelijke fase. Uiteindelijk ga je dan als volwassene de wereld in om je eigen leven vorm te geven, dat gaat nooit zonder moeite. De oude relatievorm is dan voorbij. Je moet ook een nieuwe manier vinden om een relatie met God te vinden. Dat is een moeizaam proces. God blijft roe-

2 Daarbij moet ook gezegd worden dat niets zoveel werkelijkheid bevat als een symbool.

pen, maar de mens maakt veel fouten, loopt in zeven sloten tegelijk en blijft soms verhard in wat verkeerd is.

En zoals dat gaat als je gevangen zit in slechte gedragspatronen: jijzelf en anderen moeten er soms lang onder lijden voordat je “het licht ziet” en een nieuw pad op kan gaan. In de christelijke theologie hebben we het over de “erfzonde”: de radicale *gegevenheid* van de mogelijkheid en werkelijkheid van het kwaad in ons leven, van de macht die ons afhoudt van het samenleven met onszelf, met anderen en met God. Tegelijkertijd heeft deze macht niet het laatste woord. God blijft altijd op ons betrokken en houdt zijn armen open om de relatie te herstellen, en geeft ons het inzicht en de mogelijkheid om stappen in de goede richting te zetten.

Veel aspecten van de christelijke en katholieke moraal zijn direct herkenbaar als we voor de geest houden dat relationaliteit, gemeenschap, het grondbeginsel van de schepping is. We hebben als mensen naar vermogen voor elkaar zorg te dragen. Niet alleen voor onze naaste dichtbij, maar ook voor onze naaste ver weg. We doen dit vanuit een houding van empathie, een welwillende gerichtheid op de ander. Dit betekent dat de kerkelijke weg er in de eerste plaats één moet zijn van *dialogoog*. Dit is immers de communicatievorm die het meeste recht doet aan de relaties tussen mensen. We moeten elkaar ontmoeten en in vrijheid elkaar kunnen spreken over wat ons aangaat.

Dit bepaalt ook onze verhouding met de rest van de schepping: met de planten- en de dierenwereld en onze planeet, inclusief ons klimaat. Dat zijn nooit alleen maar *dingen* die we kunnen onderwerpen en exploiteren. Ze hebben hun fundament niet in onze wil, maar hebben hun oorsprong in God. Wij staan maar gedeeltelijk boven hen, maar tegelijkertijd *naast* hen. We zijn geen eigenaars, maar rentmeesters van de schepping die God ons in bewaring heeft gegeven.

1.3. 'Al wat zichtbaar en onzichtbaar is: engelen, beschermengelen en het kwaad in de wereld'

God is niet alleen de Schepper van de *zichtbare werkelijkheid*. Hij schiep ook alles wat wij *niet* kunnen zien. Onze ziel is niet stoffelijk, maar toch geschapen. We geloven ook dat God de engelen schiep. En-

gelen spreken tot onze verbeelding. Veel mensen die niet meer zo "christelijk" geloven, geven toch aan dat engelen belangrijk voor ze zijn. We hebben ook een duidelijk beeld van engelen. We zien ze terug in de christelijke kunst. Enigszins androgyne wezens met grote witte vleugels, of kleine bolle baby's die nog het meeste lijken op het Romeinse liefdesgodje Cupido. Engelen lijken op bovenmenselijke wezens met vleugeltjes die dicht bij ons staan en boodschappen kunnen doorgeven.

Deze beelden zijn natuurlijk niet hoe engelen er 'echt' uitzien, want engelen hebben geen lichaam en dus geen uiterlijk. We voelen ons erg aangetrokken tot engelen. Als we Gods nabijheid niet zo sterk voelen, hebben we toch nog het idee dat er zich een 'engeltje op onze schouder' bevindt. Dat is denk ik een kostbaar gevoel, en vanuit het christelijke denken helemaal niet zo vreemd gedacht. Hoewel we engelen niet kunnen zien, staan ze dicht bij ons dan God, want engelen zijn net als mensen geschapen wezens.

Engelen hebben een paar bijzondere taken. Ze lofprijzen God in de hemel, want ze zien God makkelijker dan wij kunnen. Maar ze kunnen ook betrokken zijn op het leven op aarde. We kennen drie engelen bijzonder bij naam: de aartsengelen Michaël, Rafaël en Gabriël. Michaël symboliseert de strijd tegen het kwaad, Rafaël brengt genezing, en Gabriël is de engel die een blijde boodschap brengt aan Zacharias en Maria. Als we belast zijn onder het kwaad, gebukt gaan onder ziekte of behoefte hebben aan goed nieuws, kunnen de engelen ons nabij zijn en bemoedigen.

Omdat engelen tussen God en de mensen in staan (enerzijds: geestelijke wezens die dicht bij God staan, anderzijds: geschapen wezens, net als wij) nemen ze een tussenpositie in: ze kunnen God en mensen met elkaar in contact brengen. In de middeleeuwse kunst worden ze dan ook vaak afgebeeld met een dalmatiek (het gewaad dat een diaken draagt tijdens de eucharistieviering).

De taak van de diaken is immers ook om het evangelie voor te lezen en het woord van God te verkondigen: een boodschapperstaak. Als mensen dus zeggen wel in het bestaan van engelen te geloven, dan is dat dus iets positiefs. Maar het christendom is meer dan een geloof in engelen. Engelen bestaan niet voor zichzelf (net zo min als mensen). Ze zijn

geschapen, ze hebben een taak die niet om henzelf draait. Tenminste als het goed is. Want ook engelen kunnen vallen.³

Net als mensen zijn engelen begiftigd met een vrije wil. Er is wel één groot verschil: als engelen eenmaal een fundamentele keuze gemaakt hebben, komen ze daar nooit meer op terug.⁴ Dit is een belangrijke opmerking bij de vraag waar het kwaad vandaan komt, en waarom we er in dit leven niet zomaar van afkomen.

God is goed, maar toch is er kwaad in de wereld en doen mensen verkeerde dingen. In het verhaal van de zondeval lezen we over de slang die Eva verleidt om het verkeerde te doen. De traditie ziet in de slang een afbeelding van de duivel. De duivel was ooit een engel, maar heeft zich afgekeerd van God. Ook andere engelen hebben samen met de duivel een definitieve keuze tegen God en daarmee tegen het goede gemaakt. Daarmee is niet elke vraag over waarom het kwaad er is, weggewerkt, maar de Bijbel heeft ook niet tot doel om al onze intellectuele problemen op te lossen. Het verhaal over de val van de duivel en zijn engelen laat ons zien waarom het kwaad ons soms zo *vreemd*, zo *onwonderlijk* overkomt. Soms is het kwaad heel menselijk, maar op andere momenten lijkt het ons iets *onverklaarbaars* te zijn. Het verhaal over de slang in de Tuin van Eden probeert die vreemdheid een gezicht te geven.

Als alles wat God doet gericht is op gemeenschap, vrede en samen-zijn, zo is wat de duivel – en daarmee het kwaad – doet, altijd gericht op uiteenhalen wat samenhoort. Het woord *duivel* is afgeleid van het Griekse *diabolos*, wat zo veel betekent als *degene die verdeelt*. Ook deze macht maakt deel uit van het leven. Het is zaak deze zo weinig mogelijk ruimte te geven.

De beschermengelen

Engelen zijn niet alleen maar onzichtbare wezens ver weg die als voor-naamste taak hebben om God te prijzen en af en toe eens een berichtje van boven door te geven. Het is ook onderdeel van de katholieke traditie dat iedereen een eigen *beschermengel* heeft, die de bijzondere taak heeft om uit te kijken voor onze veiligheid en ons zielenheil. De notie dat

3 Matteüs 25:41.

4 St. Johannes Paulus II, *Catechese over de Engelen* – 23 juli 1986.

mensen een engel hebben die op hem of haar let, is Bijbels in oorsprong (bv. Matteüs 18:10)⁵ en doorontwikkeld in de traditie. Veel opvattingen over engelen die wij nu als typisch katholiek ervaren, zijn onder andere ontleend aan de geschriften van Pseudo-Dionysius⁶, in het bijzonder zijn werk *Over de hemelse hiërarchie*. De overtuiging dat engelen ons bijstaan, is hierna vooral verder gedragen door het volksgeloof.

Maar hoe belangrijk engelen ook zijn, het christelijke geloof is niet in de eerste plaats een geloof in engelen. Engelen zijn schepsels, net als wij. Ze zijn geen goden. Ze kunnen ons niet redden. En omdat de engelen van God zélf nooit gevallen zijn, hebben ze ook geen verlossing nodig. Ze kunnen ons helpen om de blik omhoog te richten. Het verhaal van het christendom, en dus dat van de Katholieke Kerk, begint noch eindigt met hen. Het christendom is het verhaal van mensen. God openbaart zich aan mensen die zijn toekomst in beweging mogen zetten: allereerst aan de aartsvaders die aan de wortel staan van het Joodse volk.

1.4. De betekenis van het Joodse volk

Het verhaal van het christendom is niet los te zien van dat van het jodendom. Als je de Bijbel openslaat, zie je dat deze uit twee delen bestaat. Het Oude Testament en het Nieuwe Testament. Het Oude Testament komt voor het overgrote deel overeen met de Joodse Bijbel en beslaat maar liefst driekwart van de hele Bijbel. Het Nieuwe Testament, het deel van de Bijbel dat specifiek christelijk is, beslaat dan het resterende kwart. Van elke vier bladzijden uit de Bijbel komen er dus drie uit het Oude en één uit het Nieuwe Testament.

Dat het Oude Testament specifiek Joods is, betekent trouwens niet dat het Nieuwe Testament níét Joods zou zijn. Integendeel. Jezus was zelf Joods. De evangelisten (de personen die volgens de traditie de vier evangeliën geschreven zouden hebben) waren ook hoofdzakelijk Joods. Alleen van Lukas, de auteur van het Lukasevangelie en het boek

5 De passage laat in het midden of *iedereen* een beschermengel heeft.

6 Pseudo-Dionysius was een onbekende christelijke schrijver uit de vijfde eeuw, die schreef onder de naam van Dionysius de Aeropagiet, een Atheense leerling van Paulus die genoemd wordt in het boek Handelingen.

Handelingen, is niet volledig vast te stellen of hij Joods was of een heiden die goed geïntegreerd was in de joodse gemeenschap. De apostel Paulus, die het gros van de brieven in het Nieuwe Testament geschreven heeft, benoemt regelmatig zijn Joodse afkomst. Ook het Nieuwe Testament, zoals dat tussen ongeveer 50 en 100 na Christus tot stand gekomen is, is dus niet los te maken van de Joodse denk- en geloofsweld.

Ons verhaal begint dan ook op dezelfde plaats als dat van de Joden. Bij onze vader in het geloof,⁷ Abraham de aartsvader.

De Bijbel begint met het scheppingsverhaal, maar dat betekent niet dat dat ook het oudste stuk van de Bijbel is. Het boek Genesis is niet in één keer geschreven, maar samengesteld vanuit meerdere bronnen. Het scheppingsverhaal is pas relatief laat onder woorden gebracht, misschien zelfs pas zo laat als rond de tijd van de Babylonische Ballingschap (597-538 voor Christus). De oudste verhalen die we nu nog in Genesis terugvinden, gingen niet over de oorsprong van de wereld, maar over het begin van het Joodse volk. En dit verhaal begint bij Abraham, een man uit de wereldstad Ur die een opdracht van God krijgt.

1.5. God belooft: de aartsvaders, het volk Israël en verder

God werkt door de tijd heen. De eerste mensen zijn losgeraakt van de Tuin van Eden en moeten in weinig paradijselijke omstandigheden hun leven zin en betekenis geven. God zal hun problemen niet in één keer oplossen. God is immers geen tovenaars met een toverstaf. Hij zal meer en meer van zichzelf laten zien. Zo nodigt Hij de mensen uit om de banden met Hem te herstellen. Dat kan niet zomaar, dat gaat pas op het moment dat de mensen daar klaar voor zijn.

In de theologie noemen we dit idee 'de goddelijke pedagogiek'. God voedt de mensen op. Hij stort niet in één keer alle waarheid over ze uit, maar brengt ze stap voor stap dichterbij. Zoals kinderen door een soms moeilijke puberteit heen moeten om volwassen te worden, zo moet ook de mensheid door allerlei ontwikkelingsfasen heen. God werkt geleidelijk. Is Hij eerst een vreemd mysterie, Hij komt daarna de mensen stapje

7 Galaten 3:6.

voor stapje dichterbij, totdat Hij zich geheel en al openbaart in Jezus Christus. God daalt neer tot de wereld, zodat wij tot Hem kunnen opstijgen. Of, zoals de oosterse christenen het onder woorden brachten, God wordt mens zodat wij *vergoddelijkt* kunnen worden, dat wil zeggen: deelhebben aan het leven van God.

Dit langzame proces is nodig omdat Gods openbaring geen passieve gebeurtenis is. Je kan Gods openbaring niet ontvangen alsof het een uitzending van het tv-journaal is. Zoiets kun je passief tot je nemen. Elke openbaring van God is een uitnodiging om in liefde en geloof antwoord te geven op Gods roepstem. De volheid van de openbaring vraagt dus ook een ontwikkeld en volwassen antwoord. De openbaring is dus net als God zelf relationeel.

Gods opvoedende rol in de tijd toont zich erin dat Hij eerst mensen om zich heen verzamelt, en later een geheel volk. Zij zijn erop gericht om de mensen voor te bereiden op het ontvangen van Gods boodschap. Het belangrijkste deel van die boodschap is dat er maar één God is, en geen veelheid van afgoden of amorele machten die mensen als speelbal gebruiken. Ten tweede: dat die ene God hemel en aarde geschapen heeft. Niets op aarde of in de hemel kan ons uiteindelijk van God afbrengen. Tenslotte heeft God tot doel om de verbroken relatie tussen Hem en de mensen, en tussen mensen onderling, te herstellen.

Om de gehele mensheid deze lessen te leren, zoekt God eerst een aantal mensen uit die aan de grondslag zullen staan van het Joodse volk. Dit zijn dus de mensen die deze belangrijke taak om Gods boodschap aan alle mensen door te geven, toebedeeld krijgen. Hier gaat in de Bijbel ook veel aan vooraf – maar dit boek is niet de plaats om de hele Bijbelse geschiedenis nog eens door te nemen, hoe leerzaam dat ook zou zijn.⁸

8 De hier volgende weergave van de Bijbelse geschiedenis is in de eerste plaats *Bijbelse geschiedenis*: i.e. de weergave van de geschiedenis door de Bijbelse lens. Historici en archeologen kunnen andere visies hebben op de historiciteit van personen zoals Mozes en koning David, of de precieze grenzen of de bestaanswijze van het koninkrijk van David en Salomo. Het is goed dit onderscheid in gedachten te houden zonder verdere uitweidingen over de huidige stand van het historische onderzoek over de vroege geschiedenis van het Joodse volk. We kunnen niet zeker weten of Mozes een historisch bestaand persoon geweest is, maar de Mozesverhalen zijn zeer werkzaam geweest – en we hebben deze verhalen nodig om het joodse en daarmee het christelijke geloof te kunnen begrijpen.

Voor een goed begrip van het christelijke en daarmee het katholieke geloof is het belangrijk om eerst in te gaan op de Bijbelse verhalen rondom de oorsprong van het Joodse volk. Elk volk komt ergens vandaan. Belangrijker nog: de mensen van elk volk scheppen verhalen over hun gemeenschappelijke oorsprong en rol in de wereld. Voor de meeste volken zijn dit heldhaftige legendes over dappere krijgers of halfgoden. Bij het Joodse volk gaat dit anders. De ontstaansverhalen gaan niet zozeer over grandioze overwinningen maar over gewone mensen die regelmatig serieuze fouten maken en daarmee in de problemen belanden. Als ze iets winnen, is dat niet omdat zij het volk met de grootste spierballen zijn, maar omdat God een nieuwe toekomst voor hen maakt.

Het verhaal van het Joodse volk begint dan ook bij God zelf. Hij roept Abram uit de stad Ur en belooft hem vader te worden van een groot volk. Deze mens krijgt een nieuwe naam: een Bijbels teken dat je gereed wordt gemaakt voor een nieuwe toekomst. Op weg naar een nieuw land wordt hij van Abram Abraham.

De reis van Abraham en zijn familie is kleurrijk en vol avontuur. Het is bepaald geen heldentocht, maar elke keer weer wordt toch besloten om God te blijven vertrouwen, open te blijven staan voor zijn toekomst. De belofte – en daarmee het verhaal – wordt doorgegeven aan zijn oudste zoon Izaäk en op diens beurt weer aan zijn zoon Jakob. Jakob krijgt tenslotte zelf twaalf zoons, die symbool staan voor de twaalf stammen die oorspronkelijk het Joodse volk uitmaakten. De verhalen over Abraham, Izaäk en Jakob en hun familie zijn te vinden in het Bijbelboek Genesis (hoofdstukken 12 tot en met 50). Het eerste deel gaat over de drie aartsvaders, en vanaf hoofdstuk 37 lezen we over de twaalf zoons van Jakob, in het bijzonder Jozef ('de dromer'). Jozef wordt door zijn broers uit jaloezie uitgeschakeld en verkocht aan slavenhandelaars die hem meenemen naar Egypte. Na allerlei avonturen eindigt Jozef als onderkoning van Egypte en biedt hij een thuis aan zijn familie, die moet vluchten voor hongersnood. Jozef en zijn broers verzoenen zich.

Hun nakomelingen worden tenslotte het Joodse volk, dat uiteindelijk tot ontstaan komt in Egypte. Dat land blijkt voor hen echter geen veilig thuis. Jaren na de dood van Jozef worden ze in slavernij gedwongen en moeten ze wachten op bevrijding. Het verhaal van hoe het Joodse

volk door God wordt bevrijd uit de slavernij en begint aan de lange reis naar het beloofde land is het onderwerp van het Bijbelboek Exodus.

1.6. Het epos van het Joodse volk: van de exodus tot en met het koninkrijk van David

Egypte is een duistere plaats geworden. De Israëlieten worden onderdrukt door de farao. Om te voorkomen dat de Israëlieten te talrijk worden, beveelt de farao dat alle pasgeboren jongetjes moeten worden omgebracht.

Mozes wordt als pasgeborene door zijn moeder in een biezen mandje in de rivier de Nijl gelegd. Dit in de hoop dat het kind gered kan worden. Mozes wordt gevonden door een Egyptische prinses. Zij is het die hem de naam Mozes geeft. Er zijn meerdere ideeën over wat de naam Mozes kan betekenen. Er lijkt een verwijzing te zijn naar de gebeurtenis dat hij uit het water van de Nijl gehaald is. Joodse commentatoren lezen er echter ook een voorspellende verwijzing in. Niet alleen is Mozes uit het water van de Nijl getrokken: hij zal ook degene zijn die het Joodse volk zal doen uittrekken uit Egypte.

Mozes wordt opgevoed aan het hof van de farao, maar zal daar niet blijven. Als hij ziet hoe een opziener een Hebreër mishandelt, ontsteekt hij in woede en slaat de opziener dood. Hij moet wegvluchten uit Egypte en komt terecht in het verre Midjan. Hier trouwt hij met de dochter van de priester Jethro, Zippora. Met haar krijgt hij een zoon: Gersom. Die naam betekent zoveel als 'iemand die hier verblijft', d.w.z.: een vreemdeling in een vreemd land. Hij is niet thuis in Midian.

Dan gebeurt er iets bijzonders: tijdens het hoeden van de kudde ziet Mozes een brandende braamstruik. Nu is dát niet zo uitzonderlijk. Maar een kurkdroge braamstruik brandt ook binnen de kortste keren uit. Deze braamstruik blijft branden. Als Mozes op onderzoek uitgaat, ontvangt hij een Godsopenbaring. De Heer richt zich tot hem en geeft hem de opdracht terug te keren naar Egypte om daar de Israëlieten te bevrijden. Mozes stribbelt nog tegen, want hij vindt zichzelf ongeschikt voor deze taak. Het haalt niets uit. Een roeping van God is altijd groter dan ons eigen zelfbeeld. Goed roept niet de meest geschikten, maar bekwamt degenen die Hij roept.

Terug in Egypte vraagt hij de farao om de Hebreërs vrij te laten. De farao weigert dit, en door zijn verharding roept hij de bekende plagen op die Egypte zullen teisteren. In de farao zien we een beeld van de rede-loosheid van het kwaad. Zelfs als hij na de laatste ramp het volk laat gaan, krijgt hij alsnog spijt. Hij stuurt zijn leger op de Hebreërs af om ze terug in de slavernij te brengen.

Dit is het moment waarop het beroemde verhaal van de splijting van de Rode Zee zich afspeelt. Op Mozes' gebed gaat het water van de Rode Zee uiteen, zodat het volk naar de overkant kan trekken. Als het leger van de farao ze wil volgen, keert de zee terug en verdwijnt het Egyptische leger in de golven.

Het verhaal van de uittocht uit Egypte speelt een belangrijke rol in de Katholieke Kerk. Alle groepen en hoofdrolspelers symboliseren belangrijke aspecten van het bestaan. In de wereld van de Bijbel staat de zee vaker dan niet voor de macht van de dood. Water brengt leven, maar is als zee ook gevaarlijk en peilloos diep.

Het volk dat door Gods ingrijpen door de Rode Zee trekt, staat voor het volk van God dat wordt bevrijd uit de dood. De Rode Zee lijkt een onoverwinnelijk obstakel, maar de kracht van God breekt er doorheen. Het volk dat op weg gaat naar het nieuwe land, duidt niet alleen de Hebreërs aan, of later het Joodse volk. De realiteit van het 'volk van God' is veel breder dan dat. Ook alle christenen maken hier uiteindelijk deel van uit. We worden deel van het volk van God door het ontvangen van het doopsel.⁹ Het doopsel is symbolisch 'ondergaan' in het water en er weer doorheen komen om nieuw leven te ontvangen. Ook in het doopsel zien we de symboliek van de uittocht uit Egypte terug.

Het is de traditie van de Katholieke Kerk om deze symbolen op meer plekken terug te lezen. We zien deze symboliek bijvoorbeeld ook terug in het verhaal van Noach en de ark. De zondvloed is de volledige dood die de hele aarde treft. De traditie ziet in de ark een afbeelding van de kerk die door Gods ingrijpen van de dood wordt gered en nieuw leven ontvangt.

9 Het verhaal van de uittocht is dus een van de belangrijkste lezingen in de viering van de paasnacht. Het is een van de lezingen die zó belangrijk is dat zij nooit mag worden overgeslagen. Dat laat zien hoe sterk de symboliek van de tocht door de dood naar het leven toe is.

Na de uittocht uit Egypte begint het Hebreeuwse volk aan zijn veertigjarige tocht door de woestijn, op weg naar het beloofde land. Ook dit verhaal heeft een sterke symbolische lading die we terugzien in het leven van de kerk. Veertig is een symbolisch getal: het staat voor transformatie en zuivering. Je kan niet van de een op de andere dag een volledig nieuw begin maken. Alles wat werkelijk nieuw is, moet gegrond zijn in een overgangperiode waarin je het oude achter je laat voordat je aan iets nieuws kan beginnen. Zoals Mozes met het volk veertig jaar door de woestijn trok, zo ging Jezus veertig dagen lang de wildernis in om de confrontatie met zichzelf aan te gaan. In de Katholieke Kerk onderhouden we elk jaar de *veertigdagentijd*: veertig dagen lang werken we aan onszelf om ons voor te bereiden op het Paasfeest.

Het volk kan immers ook niet zonder slag of stoot het nieuwe land in. Ze zijn bevrijd uit de slavernij, maar geestelijk zijn ze allesbehalve vrij. Vrijheid is namelijk nooit gratis: het brengt altijd verantwoordelijkheid met zich mee. Het volk denkt nog 'slaafs' en zoekt makkelijke geestelijke uitwegen om onder zijn verantwoordelijkheid uit te komen. Terwijl God aan de lopende band wonderen doet om het volk te redden, verliezen de mensen zich in afgodendienst (een soort religieus consumentengedrag) of valse nostalgie naar de tijd van slavernij. Slaaf zijn was dan misschien wel onaangenaam, maar je had tenminste ook geen verantwoordelijkheid!

Net zoals de boosheid van de farao vele plagen opriep, zo brengt ook de slavengeest van het volk continu onheil met zich mee. Het volk stort zich onderweg van de ene ramp in de andere en blijft hardnekkig de verkeerde keuzes maken. Toch laat het verhaal van de uittocht zien dat God altijd trouw blijft aan zijn beloften. Hij laat het volk niet achter, zelfs als een meerderheid van de mensen slecht en onredelijk is. Het verhaal van het volk in de woestijn is ook ons verhaal. Het is het verhaal van de kerk die niet enkel maar bestaat uit 'ware gelovigen' of toegewijde goedgeoeders. De kerk bestaat ten dele ook uit lakse prutsers die er weinig van terechtbrengen. Toch wordt iedereen gedragen door de belofte. Iedereen krijgt telkens weer opnieuw kansen om nieuwe wegen in te slaan. En alle ploerten en slechteriken bij elkaar krijgen niet de kans om Gods volk van zijn bestemming af te brengen.

In de woestijn ontvangt het volk de Wet. Deze wordt samengevat in

de Tien Geboden. De stenen tafels waar de Wet op gegrift staat, worden bewaard in de ark van het verbond, een soort draagbare kist, die al snel het meest heilige object van de nieuwe godsdienst wordt.

De Wet is er niet om het leven van de mensen in detail te reguleren. Het doel ervan is om normen vast te stellen waardoor mensen in een goede relatie met zichzelf, anderen en God kunnen staan. De trouw die God voelt aan zijn beloftes jegens het volk, wordt nu opgevolgd met verwachtingen over hoe het volk zich gedragen moet. Als mensen voortaan ontrouw zijn aan Gods beloften, zal dit zichtbaar worden door het niet onderhouden van de wet.

De Wet gaat echter niet alleen maar over moraal en gedrag. De Wet schrijft ook voor hoe mensen hun relatie met God kunnen onderhouden. Dit gebeurt niet enkel door middel van gebed maar ook door offers. De zonen van Mozes' broer Aäron worden aangewezen als de priesters die ervoor moeten zorgen dat de offers op de juiste manier worden gebracht.

Als de Hebreërs in het beloofde land aankomen, moeten ze dit eerst veroveren op de heidense stammen die er wonen. Hoewel de teksten over de inname van het land zeer gewelddadig op ons overkomen, moeten deze ook symbolisch gelezen worden. Het volk is *heilig*, dat wil zeggen: op een bijzondere manier aan God toegewijd. De plaats waar ze wonen moet dit ook zijn. Het land moet de *ruimte* zijn waarin ze vrij zijn om hun goddelijke roeping te kunnen voortleven. Het beloofde land is nooit zomaar een stuk onroerend goed waar je absolute rechten op kan laten gelden. Het land is het voorwaardelijke eigendom van het volk. Het is slechts van jou zolang je het gebruikt op een manier die recht doet aan Gods doeleinden. Wanneer dit niet gebeurt, houden de rechten die je kan laten gelden, op.

Het volk, nu bestaande uit twaalf stammen die hun herkomst herleiden tot de twaalf zonen van Jakob, nemen het land in en verdelen het onder elkaar. Mozes overlijdt nog voor de intocht. Zijn dood maakt duidelijk dat er nu een nieuwe fase aangebroken is.

De cyclus die we in de woestijn hebben leren kennen, blijft zich herhalen. Het volk is geheel of gedeeltelijk ontrouw, komt hierdoor in gevaar of bedrukking door andere heidense volken, en wordt uiteindelijk weer gered door God. Een korte periode van trouw wordt weer gevolgd door laksheid.

Eén bijzondere vorm van ontrouw is dat het volk, dat zichzelf altijd beschouwd heeft als *volk van God*, een koning wil hebben. Men denkt zo meer te lijken op de andere volken om hen heen. Ondanks dat God door zijn profeten waarschuwt dat dit geen heilzaam pad is, blijven de mensen bij hun keuze. Uiteindelijk geeft God toe en wordt de eerste koning aangewezen: Saul. Koning Saul brengt echter geen grote verbeteringen met zich mee en dit koningschap komt ten einde. Terwijl de troon van Saul al wankelt, wijst God een andere koning aan, een onooglijke herdersjongen: David. David zal een van de weinige koningen worden die een glorie-tijd inluiden. Generatie op generatie zal terugkijken op het koningschap van David als een gouden tijd. De hoop op een betere toekomst zal zich concentreren op een koning die *zoon van David* zal zijn. Dat wil zeggen: hij zal niet alleen een koning uit de stam van David zijn, maar ook het beste van Davids koningschap laten voortleven.

Onder zijn zoon Salomo wordt de tempel gebouwd. Dat is een plaats waar God aanwezig is onder de mensen en waar offers kunnen worden gebracht om de relatie tussen God en mens te herstellen. In het centrum van de tempel bevindt zich het heiligste der heiligen: de plaats waar de ark van het verbond opgesteld wordt. Deze plek is zó heilig dat alleen de hogepriester er mag komen, en zelfs dan maar één keer per jaar. De plaats die God zichtbaar maakt, is dus tegelijkertijd ook de plek die Hem verbergt, en aan het zicht onttrekt.

We zullen later zien dat de taak van Jezus bij uitstek is om deze aanwezigheid uit te breiden. God moet niet langer aan de tempel gebonden zijn, maar geest en kracht zijn voor alle mensen.¹⁰

De tempel met het allerheiligste brengt nog een probleem met zich mee. Er kan er maar één van zijn! In de tijd van de twaalf stammen waren er nog allerlei verschillende heiligdommen en offerplaatsen. De bouw van de tempel in Jeruzalem leidt een periode van centralisatie in. Jeruzalem krijgt het monopolie op het 'beheer' van Gods aanwezigheid in het beloofde land. Want ondanks dat Hij alomanezig is, is Hij elders toch niet zó aanwezig als op deze heilige plaats.

10 Als bij de dood van Jezus het voorhangsel van de tempel – een doek die het allerheiligste afschermt van de rest van de wereld – doormidden scheurt, is dat volgens de traditie een teken dat God definitief de wereld binnentreedt.

Deze situatie geeft dat degene die het in de heilige stad voor het zegen heeft, een hele bijzondere positie inneemt. Als na de dood van koning Salomo het rijk in twee staten uiteenvalt, wordt hiermee ook de religieuze eenheid van het volk ondermijnd.

Noord- en zuidrijk

Na de dood van Salomo blijkt zijn opvolger niet in staat het rijk bijeen te houden. Zijn kortzichtige beleid zorgt voor een opstand. Het koninkrijk valt uiteen in een noord- en een zuidrijk. Het noordrijk – het koninkrijk Israëel – omvat tien van de twaalf stammen in de gebieden rond de landstreek Samaria.

De nakomelingen van David en Salomo blijven koningen van het resterende gebied: het zuidrijk. Dit wordt ook wel het koninkrijk Juda genoemd. In dit gebied wonen de twee andere stammen: de naamgevende stam Juda en de kleine stam Benjamin. De hoofdstad van het koninkrijk Juda blijft Jeruzalem. De tempel komt daarmee in handen van de kleinere, zuidelijke staat.

Het noordrijk is militair succesvol en wordt geleid door een aantal krachtige heersers. Dit leidt ertoe dat zij geen noodzaak voelen om religieus afhankelijk te blijven van de kleinere buurman. Er ontstaat een eigen cultus rond heiligdommen in Bethel en Dan. De inwoners van het zuiden zien dit als een terugval in afgodendienst en een breuk in het verbond van God. In de profetische verhalen (zoals bij Hosea, Jeremia en Amos) lezen we bijvoorbeeld dat de koningen beelden van gouden kalveren hebben opgericht. Dit is een terugkerend teken van ontrouw (Exodus 32:1-35).

Hoewel het noordrijk welvarend en krachtig is, wordt het aangeklaagd vanwege de religieuze afwijkingen. Profeten uit het zuiden, wier geschriften deel zijn uit gaan maken van de Bijbel, spreken zich in felle bewoordingen uit tegen deze trotse eigenzinnigheid en waarschuwen tegen de gevolgen.

Profeten

Door de Bijbel heen lezen we zoals gezegd over *profeten*. Dit zijn bijzondere mensen die door God geïnspireerd zijn om tegen de stroom in de waarheid te verkondigen. Profeten treden bij uitstek op in tijden van

verdeeldheid en machtsmisbruik, en hebben tot unieke taak om de waarheid te spreken tegen (machtige) mensen. Als we in de Bijbel profetische teksten lezen, valt vaak op dat ze doorgaans nogal stekelig zijn. Profeten ontmaskeren de zelfgenoegzaamheid van machthebbers en mensen die van hen profiteren en waarschuwen tegen de gevolgen van corruptie, ontrouw en boosaardigheid.

Profeten spreken altijd een oordeel uit. Dit doen zij niet uit zichzelf, maar namens God. Zij zijn Gods woordvoerders en spreken dus met grote vrijmoedigheid. Het is niet verrassend dat dit niet altijd zonder slag of stoot gaat. Profeten worden vaak verworpen, vervolgd, of zelfs gedood. Door de hele Bijbel heen loopt ook een rode lijn van ontrouw aan Gods belofte, en de vervolging van de profeten is een van die vormen van ontrouw (Lukas 13:34).

Omdat de profeten waarschuwen tegen de gevolgen van zonde – en deze gevolgen ook vaak plaatsvonden – dachten mensen dat profeten vooral toekomstvoorspellers waren.

We zien deze verwachting nog terug in allerlei Nederlandse uitdrukkingen, zoals wanneer we een bepaalde uitspraak 'profetisch' noemen als deze leek te voorspellen wat er stond te gebeuren.

Bij de profeten gaat het echter niet zozeer om het *voorspellen van de toekomst*. Een profeet is nu eenmaal geen Nostradamus. Een profeet kijkt naar de wereld met de ogen van God. Hij schetst een beeld van wat er zal gebeuren als machtige mensen blijven kiezen voor wat verkeerd is, tegen de wil van God in.

Vanuit alles wat God ons vertelt, weten we dat dat niet goed kan aflopen. Als het dan inderdaad ook niet goed afloopt, is dat geen bewijs voor enige bovennatuurlijke gaven of superieure intelligentie van de profeet. Hooguit heeft de profeet meer mensenkennis, omdat hij put uit wat God tegen ieder mens zegt.

Profeten waarschuwen niet alleen tegen onheil, maar wijzen ook op de kern van wat we nu langzamerhand de joodse religie kunnen noemen. De profeten wijzen erop dat hoe belangrijk offers ook zijn, het uiteindelijk gaat om je zuiverheid van hart. Offers zijn zinloos als je je zinnen hebt gezet op kwaad doen. Bij de profeten zien we ook de eerste uitlijn van een universeel geloof. Als de joodse God de ene God is, dan is Hij niet alleen de God van de Joden, maar de God van alle mensen. Jeru-

zalem ('Zion') is en blijft Gods stad, maar als heilige stad zal zij de moeder van alle volkeren zijn.

Wij geloven dat het christendom de vervulling is van deze Bijbelse openheid naar alle volkeren.

In de geschiedenis zien we echter geen hoogtepunten zonder diepe dalen. Elke keer als het volk ontrouw is, zich van de enige bron van het heil afkeert, volgen er consequenties.

Als ook het koninkrijk Juda op eigen kracht wil vertrouwen, vinden er grote rampen plaats. Ook dit rijk wordt verslagen, en het Joodse volk raakt in ballingschap. Zoals zovele oude volkeren lijkt ook het Joodse volk gedoemd te verdwijnen.

Maar God behoudt het volk: niet om hun eigen verdienste maar vanwege de trouw aan zijn belofte. Ook in ballingschap blijft het volk zijn eigenheid bewaren en wordt het uiteindelijk weer teruggeleid naar het eigen land.

De verhalen uit de Bijbelboeken Ester, Daniël en Tobit vinden tijdens deze *Babylonische Ballingschap* plaats. Ook de Klaagliederen van Jeremia gaan over het verlies van de stad Jeruzalem. We weten dat de vijf boeken van Mozes (de eerste vijf Bijbelboeken uit het Oude Testament) geredigeerd zijn tijdens de ballingschap. Ook een periode waarin verschrikkelijke dingen gebeuren, kan blijkbaar veel geïnspireerde creativiteit losmaken.

In het Bijbelboek Ezra lezen we vervolgens over de terugkeer van het Joodse volk naar zijn voorouderlijk land en het moeizame herstel van het religieuze leven aldaar. Na lange tijd wordt ook de tempel weer herbouwd en breekt historisch gezien de *Tweede Tempelperiode* aan. Deze duurt tot de verwoesting van de tweede tempel door de Romeinen in het jaar 70 na Christus. Dit is ook het tijdvak waarin Jezus Christus geleefd heeft.

De Tweede Tempelperiode is een spannend tijdvak in de geschiedenis. Het Joodse volk verspreidt zich ook buiten de grenzen van het beloofde land en neemt zijn rijke geloofsleven mee. Tegelijkertijd heeft het geen politieke onafhankelijkheid meer. Perzen, Grieken en later Romeinen maken de dienst uit, wat voor steeds meer spanningen zorgt. Het volk kijkt uit naar zijn verlossing. Die zal worden ingeleid door een koning die door God aangewezen is. Hij zal een nieuwe werkelijkheid inluiden. Het

teleurstellende heden zal niet eindeloos blijven bestaan. Er komt een *messias* om Gods beloften te vervullen.

Dat moment breekt aan als de Romeinen een groot deel van de mediterrane wereld onder hun gezag gebracht hebben en er een wereldtaal ontstaan is: het KoinèGrieks. Dan is de langverwachte komst van de messias: Jezus.

1.7. God komt: Jezus

Het christendom is niet in de eerste plaats een leer, of een verzameling theologische overtuigingen. Het christendom is een ontmoeting met een mens, Jezus Christus, van wie wij geloven dat we door, met en in Hem God kunnen leren kennen en in Gods leven opgenomen kunnen worden. Er is dus heel veel over Jezus te zeggen.

In de christelijke theologie wordt traditioneel een onderscheid gemaakt tussen de historische Jezus (Jezus, zoals Hij écht bestaan heeft) en de Jezus van het geloof (Jezus zoals Hij later door de geïnspireerde geloofsgemeenschap die we de kerk noemen, ervaren is). Dit onderscheid heeft iets kunstmatigs. We kunnen namelijk niet naar de geschiedenis kijken als of ze een soort objectief gegeven is.

We hebben de ogen van het geloof *nodig* om te begrijpen wie Jezus was. Jezus is onbegrijpelijk als we geen besef hebben van de oude Bijbelse verwachtingen van het Joodse volk. Het zou ook ontoereikend zijn om te proberen de evangeliën (de verhalen over Jezus) te lezen als *nieuwsreportages*. Het zijn geloofsdocumenten, die ons vertellen wat Jezus *betekent*. Zij doen dit *onder andere* door te vertellen wie Hij was en wat Hij deed.

In het Johannesevangelie lezen we in het voorwoord over het Woord van God dat van eeuwigheid bij God is. Dat Woord is ook het licht van de wereld, dat de hele wereld verlicht. In Jezus wordt dat Woord bekendgemaakt, geopenbaard. Jezus vertelt ons (én laat ons zien door zijn leven, voorbeeld, dood en verrijzenis) *wie* God is. Jezus kan God werkelijk openbaren omdat Hij van eeuwigheid God *is*. Hij is mens geworden is, zodat wij dichterbij God kunnen komen en niet verloren gaan (Johannes 1:18).

Dat Jezus God openbaart, is geen abstract inzicht. Het heeft heel verregaande consequenties. Als we geloven dat God een zichtbaar, tastbaar

mens wordt, dan is het geloof in God nooit alleen maar een kwestie van verheven gedachten, diepe meditatieve inzichten of een warm gevoel van binnen. Het is integendeel iets dat ons intens nabij komt: het is *menselijk, intiem, rommelig*, en bedoeld voor iedereen. Niet iedereen kan immers verheven gedachten hebben, maar iedereen is wél mens.

Verder: als God zich volledig toont, *openbaart*, als mens, is daarmee ook echt iets voltooid wat niet meer kan worden verbeterd, ingetrokken of overtroffen. In Jezus Christus openbaart God zich volledig. De Spaanse mysticus Johannes van het Kruis sprak dit inzicht als volgt uit:

Hij heeft ons Zijn Zoon gegeven, zijn enig Woord. Hij heeft geen ander. Daarmee heeft Hij in dit ene Woord alles tegelijk gezegd in één keer. Méér heeft Hij niet te zeggen."

Voor Johannes van het Kruis betekent dit ook dat met de komst van Jezus ook iets *afgesloten* is. Met de komst van Jezus is de tijd van visioenen en profetieën zoals die in het Oude Testament voorkomen, voorbij. Vóór Christus moest God zich nog op die manier openbaren, maar dat is nu voorbij. Wij kunnen zeggen dat het ook voor de toekomst consequenties heeft. Als God zijn éniġ Woord definitief gesproken heeft, dan hoeven wij niet bang te zijn dat God van gedachten verandert. Er is niks voorwaardelijks aan Gods openbaring. In Jezus Christus, Jezus de Messias, wordt álles onthuld. Er kan geen nieuwe openbaring meer komen die dit tegenspreekt.

Toch betekent dit ook niet dat in de eerste eeuw alles dan ook maar klaar is. Of dat we precies zo moeten leven en geloven als mensen uit die tijd (omdat dán het geloof het zuiverst zou zijn). Jezus openbaart zich ín de tijd, en alle openbaring moet dan ook begrepen worden vanuit de geschiedenis.

Wát Jezus openbaart, is iets dat wij als mensen steeds opnieuw mogen leren. Elke generatie moet het opnieuw uitdiepen. Dit doen we niet op onszelf, maar we werken deze vragen verder uit in de boezem van de gemeenschap van Jezus: de kerk.

11 Johannes van het Kruis, *Bestijging van de Berg Karmel, Boek II 22-3* (in: Johannes van het Kruis, *Mystieke Werken*, Carmelitana, Gent 1975, p. 661).

De meer definitieve antwoorden die we zo bereiken, noemen we de *geloofsleer*. Wat deze geloofsleer voor ons betekent, heet *theologie*.

De beoefening van de theologie en het proberen te beantwoorden wat Jezus betekent in steeds veranderende tijden, houden nooit op. Dat zullen we ook zien in de komende hoofdstukken. Maar ook hier geldt dat we niet steeds het wiel opnieuw uitvinden. Er is sprake van *ontwikkeling*. Wat eerst basaal begrepen werd, wordt steeds verder uitgewerkt. Wat niet kan, is dat we met terugwerkende kracht zeggen dat God zich niet werkelijk geopenbaard heeft in Jezus. Wie Jezus ziet, ziet de Vader (Johannes 14:9).

Laten we dan vanuit die visie en dat geloof een blik werpen op het leven van Jezus.

1.8. De geboorte en het verborgen leven van Jezus

Elke Kerst komen er miljoenen mensen naar de kerk. Ze komen niet alleen voor de mooie kerstnachtviering, maar ook om kinderen het kerstspel te zien uitbeelden. Dan zien we Jozef en Maria op weg gaan naar Bethlehem, waar ze geen onderdak vinden, hoe goed ze ook zoeken. Als ze dan een plek gevonden hebben in een stal, wordt Jezus geboren. Zijn geboorte wordt door engelen bekendgemaakt aan herders, en dit leidt ertoe dat zij als eerste Jezus komen opzoeken. Even later komen er ook mooi aangeklede wijzen uit het Oosten bij onder het licht van de ster die hun de weg wijst.

Een prachtig, beetje romantisch verhaal. Het kerstspel zelf, het uitbeelden van Bijbelse verhalen, is dan ook een hele oude en dierbare traditie, die teruggaat op de middeleeuwen.

Het geboorteverhaal van Jezus is natuurlijk nog veel ouder. Het is opgeschreven door de evangelist Lukas. Het Lukasevangelie is waarschijnlijk ontstaan aan het einde van de eerste eeuw, ergens tussen het jaar 80 en 100. Het is wat minder geïnteresseerd in “wat er precies gebeurd is”, maar vooral in “wat Jezus allemaal betekent”. Wát Jezus betekent, lezen we al terug in Lukas 2: het geboorteverhaal.

We kunnen natuurlijk niet teruggaan in de tijd om te kijken hoe het écht was, en dat hoeft ook niet. Er was in die tijd geen burgerlijke stand en er stond geen journalist van de Bethlehembode naast de kribbe.

Wat wél betekenisvol is, is dat, als we geloven dat God mens werd, Hij niet opeens als volwassene verscheen. Hij had niet in één klap een volwassen lichaam en Hij sprak niet vanaf de eerste dag alleen maar diepe wijsheden. God zélf is buiten de tijd, en als God mens wordt (en dus de tijd binnentreedt), dan onderwerpt Hij zich ook aan die gang van de tijd. God wordt mens: en Hij begint die reis als ongeboren kind in de baarmoeder. God heeft een moeder, net als ieder mens een moeder heeft.

Hij is God, maar wordt als *gewoon mens* geboren. Hij is de zoon van een timmerman. Hij komt niet ter wereld als kroonprins van een wereldrijk, of als erfopvolger van de hogepriesterlijke dynastie, wiens voorgeschreven rol het is om de macht in de tempel over te nemen. Nee, Jezus is wérkelijk mens onder de mensen. En Hij is er voor iedereen. Hij is er voor kleine mensen, zoals herders, en voor belangrijke mensen, zoals de wijzen uit het Oosten. Hij is er ook voor de koning in het land, koning Herodes. Maar die wil niets van Hem weten en probeert Hem zelfs te doden.

Tóch is Hij koning, maar op een bijzondere manier. Net als koning David is Hij geen koning omdat Hij als kroonprins geboren wordt. Integendeel: Hij wordt op een bijzondere manier uitverkoren door God.

Omdat God niets zomaar doet, wordt Hij ook niet geboren op een willekeurige tijd. De tijd is *precies goed*. Hij is van alle tijden vastgesteld. Het verhaal over de ster van Bethlehem probeert dit duidelijk te maken. Sterren laten in de wereld van de Bijbel zien op welke tijd en op welke plaats je bent. Een nieuwe ster betekent dan ook dat er een nieuwe tijd aanbreekt.

Jezus is verder geboren als Joods kind. Ook dat is geen toeval. Hij staat onder de Wet (Lukas 2:21). De wijzen (die staan voor de niet-Joodse volkeren) komen om Hem hulde te brengen. Hij is er voor Joden en niet-Joden. Zijn opdracht is universeel.

Tenslotte is het belangrijk om hier op te merken dat het geboorteverhaal ook betekent dat wie of wat Jezus ook is, Hij dat *van geboorte af is*. Hij wordt niet de Zoon van God door een bijzonder inzicht, of door profetische inspiratie, of omdat mensen dat in Hem zien. Hij is ook niet de Zoon van God voor een deel van zijn leven. Zijn positie komt rechtstreeks van God en omvat zijn hele bestaan: van zijn geboorte tot zijn

dood aan het kruis is Hij ten diepste met God verbonden. Enkel aan het kruis ondergaat Hij de diepste diepten van zijn lijden: dat Hij zijn wezenlijke band met God niet meer voelt.

Over de jeugd en jonge jaren van Jezus weten we weinig. Als kind was Hij in Egypte, op de vlucht voor Herodes. Na de dood van Herodes groeide Hij op in Nazareth. Het enige jeugdverhaal dat we kennen, is zijn bezoek aan de tempel, waar Hij opnieuw zijn unieke band met God toont (Lukas 2:41-52). Daarna blijft het stil tot het begin van wat we zijn 'openbare leven' zijn gaan noemen, dat ongeveer op zijn dertigste levensjaar moet zijn begonnen.

We noemen deze periode zijn verborgen leven, niet alleen omdat we er weinig over weten, maar ook omdat Hij in die periode niet opviel. Als Jezus naar Nazareth komt om te preken in de synagoge (Lukas 4:14-28) wint de herinnering aan de gewone jongeman die Hij geweest is, het van de met kracht en waarheid optredende Jezus. Hij vindt er geen geloof.

1.9. Het openbare Leven van Jezus

Het Woord van God is geen mens geworden om enkel in stilte en verborgenheid te worden overwogen. Hij is er om zich bekend te maken, Gods koninkrijk aan te kondigen en mensen om zich heen te verzamelen.

Jezus' publieke leven begint met zijn doop door Johannes de Doper, die zijn komst mede heeft voorbereid. Na deze doop, in de rivier de Jordaan, gaat Jezus de woestijn in om beproefd te worden door de boze. De duivel belooft Hem macht en bevrijding van zijn angst voor gebrek en gevaar. Jezus gaat niet op hem in. Jezus trekt door Galilea en later ook naar Judea, op weg naar Jeruzalem. Hij vertelt mensen over God, kondigt het koninkrijk van God aan en doet wonderen om zijn woorden kracht bij te zetten. Hij geneest de zieken en drijft het kwaad uit.

Het koninkrijk waar Jezus over spreekt, is geen staat hier op aarde of alleen maar een hemelse werkelijkheid hier ver vandaan. Het koninkrijk van God vindt overal plaats waar God gevoeld wordt, waar we zijn aanwezigheid waarnemen. Het is in ons en buiten ons, het is soms ver weg maar ook vaak dichtbij, het is er voor iedereen en toch een hele intieme zaak van het hart.

Jezus spreekt vaak in gelijkenissen om te vertellen over dit koninkrijk,

en zoekt leerlingen uit om deze verder in te wijden in wat Hij bedoelt te doen en te zeggen. Hij houdt zijn bergrede ergens aan de noordelijke oever van het meer van Galilea, een plek waar zowel Joden als niet-Joden makkelijk kunnen komen. Zijn boodschap van mildheid en vrede begint zich te verspreiden over oude grenzen heen.

Tegelijkertijd krijgt Hij ook weerstand. In zijn thuisstad Nazareth en zijn woonplaats Kafarnaüm vindt Hij weinig geloof, ook al doet Hij hier grote wonderen. Dit is een grote rode draad door het leven van Jezus. Wát Hij ook doet, Hij zal óók altijd tegenstand en vijandschap ondervinden. Als ongeboren kind was er geen plaats voor Hem in de herberg, en daarna moest Hij spoedig met zijn familie uitwijken naar Egypte. Als volwassen man vindt Hij zeker bijval, maar er zijn ook veel mensen die niets van Hem willen weten. Hij is een “teken dat weersproken wordt” (Lukas 2:34). De spanningen lopen op.

Ondertussen zoekt Hij naaste leerlingen uit, en stelt Hij twaalf apostelen (‘boodschappers’) aan, die namens Hem kunnen optreden. Petrus, die als eerste uitspreekt dat Hij de Zoon van God is, zal de leider van deze groep worden. Het wordt duidelijk dat Jezus iets opzet dat Hem gaat overleven. Hij is niet alleen maar een charismatische leraar die opkomt, blinkt en vergaat. Naarmate Hij dichterbij Jeruzalem komt, wordt zijn openbaring als Zoon van God steeds duidelijker. Op de berg Tabor laat Hij zichzelf zien in zijn Goddelijke gestalte. In Bethanië wekt Hij zijn vriend Lazarus op uit de dood. Het is het grootste wonder dat Hij verricht. Voor zijn tegenstanders is het onverdraaglijk. Dat een mens macht zou hebben over leven en dood is té confronterend, vooral als die mens hún een spiegel voorhoudt en hun eigen pretenties ontmaskert. De religieuze leiders van het volk maken hun opdracht niet waar. Iedereen wéét het, weinigen durven het hardop te zeggen. Eén spreekt het met Goddelijk gezag uit.

Als Jezus in aanloop van het Joodse Paasfeest in Jeruzalem aankomt en de handelaars uit de tempel jaagt, is het voor de machthebbers afgeloopen. Jezus moet uit de weg worden geruimd.

In aanloop naar het Paasfeest houdt Jezus het paasmaal met zijn naaste leerlingen. Hij deelt het brood en de beker met wijn, en vertelt hun dat zij Hem op die manier moeten blijven gedenken. In het breken van het brood en het delen van de wijn zal Hij altijd aanwezig blijven bij

de mensen die bij Hem horen. Op dit paasmaal wordt door Jezus de eucharistie ingesteld, de gedachtenismaaltijd waarin brood en wijn zijn lichaam en bloed worden.

1.10. Het lijden, de dood en de verrijzenis van Jezus

Terwijl het avondmaal gevierd wordt, is een van de apostelen al verdwenen. Hij heeft afgesproken Jezus te verraden. Na afloop van het Laatste Avondmaal trekken Jezus en de leerlingen naar het Hof van Olijven. Daar zal Hij later in de nacht worden gearresteerd door een groep mannen die door de hogepriester op Jezus is afgestuurd. De apostel die Hem verraadt, Judas Iskariot, wijst Hem aan door Hem een kus te geven. Jezus wordt afgevoerd en de leerlingen vluchten alle kanten op.

Jezus wordt illegaal berecht door de Hoge Raad en ter dood veroordeeld als godslasteraar. Tegelijkertijd wordt Petrus herkend door een dienstmeisje, maar hij ontkent iets met Jezus van doen te hebben. Nu wordt Jezus schijnbaar door iedereen afgewezen. In de vroege ochtend wordt Hij naar de Romeinse stadhouder Pilatus gebracht. De leiders van het volk willen dat Pilatus Hem ter dood veroordeelt, want zelf hebben ze (als volk dat leeft onder bezetting) niet het recht om een dergelijke straf uit te spreken. Pilatus ziet als buitenstaander geen schuld in Jezus, maar als het opgehitste volk zich begint te roeren, trekt hij schielijk zijn bezwaren in. Hij “wast zijn handen in onschuld” en levert Jezus over aan de soldaten.

Jezus wordt mishandeld, bespot en de stad uitgevoerd om gekruisigd te worden. De kruisiging is een bijzonder gruwelijke manier om iemand langzaam en publiekelijk ter dood te brengen. Het is een van de ergste dingen die iemand een ander mens kan aandoen. Dat Jezus gekruisigd wordt, betekent ook dat Hij de diepste diepten van het lijden ondergaat.

Om drie uur 's middags sterft Jezus aan het kruis. Zijn laatste woorden en daden bieden vergeving aan. Hij vertelt een van de mannen die met Hem gekruisigd is, dat hij met Hem zal zijn in het paradijs, en Hij bidt om vergeving voor wie Hem dit aandoen. Toch voelt Hij op het laatst ook diepe verlatenheid. Zijn laatste woorden zijn de openingswoorden van Psalm 22: “Mijn God, mijn God, waarom hebt Gij mij verlaten?” Hoewel deze psalm begint met diepe duisternis, spreekt er ook de zekerheid uit dat God redding zal bieden.

Na deze woorden sterft Jezus. Zijn dood wordt ingeluid door tekens: Matteüs vermeldt dat de aarde schudt, doden verrijzen uit het graf en de voorhang – het kleed dat het allerheiligste in de tempel afschermt van de onreine wereld – doormidden scheurt. Jezus' dood toont dat de wereld in Gods hand is, en brengt teweeg dat de dood wordt overwonnen en Gods aanwezigheid in de wereld voortaan niet meer verborgen is. Het Koninkrijk van God is er vanaf dat moment voor de hele wereld. God en mens kunnen voortaan overal en altijd met elkaar verzoend worden.

1.11. Paastijd en hemelvaart

Na de kruisiging wordt Jezus in een nieuw graf gelegd. Terwijl de leerlingen uit het zicht blijven, zorgen de vrouwen uit de kring rond Jezus voor zijn dode lichaam. Zij zijn ook de eerste getuigen van de verrijzenis.

Op de derde dag (de zondag na de vrijdag van de kruisiging) komen de vrouwen bij het graf, en vinden het leeg. De vrouwen wordt verteld dat Jezus verrezen is en dat ze de apostelen hierover moeten vertellen. Maria Magdalena doet dit als eerste en wordt daarom “de apostel van de apostelen” genoemd.¹² Zij brengt de boodschap over die later aan de hele wereld doorgegeven wordt. De kerk kiest er inmiddels voor de rol van Maria Magdalena uitdrukkelijk te erkennen. De feestdag van Maria Magdalena heeft sinds 2016 dezelfde rang als die van de (mannelijke) apostelen.

De verrezen Jezus verschijnt aan de verblufte leerlingen. Hij is verrezen en voorgoed voorbij de dood. Hij verschijnt aan degenen die met Hem aan het Laatste Avondmaal hebben gezeten. Twee leerlingen die Jeruzalem verlaten hebben en op weg zijn naar Emmaüs, ontmoeten Hem als een vreemdeling onderweg en herkennen Hem pas als Hij het brood met hen breekt. Ze keren spoorlags terug naar Jeruzalem.

Jezus vertelt de leerlingen dat ze Hem weer zullen ontmoeten in Galilea, de landstreek waar alles begon. Daar verschijnt Hij enkele keren aan zijn leerlingen, onder andere op de berg Tabor en aan het Meer

12 Als eerste door de heilige Bernardus van Clairvaux (c. 1090-1153).

van Galilea. Daar geeft Hij na een ontroerende dialoog met Petrus hem de opdracht om zijn “schapen te weiden”. Het werk van de kerk wordt langzaam in gang gezet, en dat begint met het aanwijzen van een eerst-verantwoordelijke.

Veertig dagen na Pasen keert Jezus terug naar de Vader. Wij vieren dat nog steeds als Hemelvaartsdag. Jezus gaat ons voor naar God toe. Er is geen definitieve barrière meer tussen onszelf en de hemel. Hemelvaart is daarnaast ook belangrijk omdat daardoor de verantwoordelijkheid voor de kerk definitief aan de leerlingen gegeven wordt. Ze moeten het nu zelf redden, zonder zogezegd door Jezus aan het handje te worden gehouden. Toch staan ze er niet alleen voor: ze zullen op korte termijn de Heilige Geest ontvangen. Met de komst van de Heilige Geest begint het verhaal van de kerk écht.

Wat is katholiek? In dit boek biedt pastoor Jan-Jaap van Peperstraten een toegankelijk en met plezier geschreven introductie op het katholieke geloof. Hij geeft een inkijk in de katholieke wereld van dit moment en laat zien wat wij hiervan kunnen leren. En dat is nodig, want de huidige cultuur schuurt met de katholieke leer en lijkt er soms haaks op te staan. Van Peperstraten presenteert de belangrijkste overtuigingen van het katholieke geloof en laat zien dat de katholieke kerk heilzaam kan zijn voor de cultuur.

9 789043 542142 >

ISBN 978 90 435 4214 2
NUR 643

KokBoekencentrum
UITGEVERS | UTRECHT